

Politechnika Gdańska
Wydział Fizyki Technicznej i Matematyki Stosowanej

Anna Wieżel

Nr albumu: 132540

Funkcjonalne Modele Liniowe

Praca magisterska
na kierunku MATEMATYKA
w zakresie MATEMATYKA FINANSOWA

Praca wykonana pod kierunkiem
dra hab. Karola Dziedziula
Katedra Analizy Matematycznej i Numerycznej

Wrzesień 2015

Oświadczenie kierującego prac

Potwierdzam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i kwalifikuje się do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego prac

Oświadczenie autora (autorów) pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora (autorów) pracy

Streszczenie

coś

Słowa kluczowe

funkcjonalna analiza danych, dane funkcyjne, funkcyjne modele liniowe, test istotności

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus)

11.1 Matematyka

11.2 Statystyka

Klasyfikacja tematyczna

62 Statistics

62-07 Data analysis

62J12 Generalized linear models

Tytuł pracy w języku angielskim

Functional Linear Models

Spis treści

Wstęp	5
1. Preliminaria	7
1.1. Klasyfikacja operatorów liniowych	7
1.2. Przestrzeń L^2	9
1.3. Zmienne funkcyjne w L^2 . Pojęcie operatora kowariancji	9
1.4. Funkcyjny model liniowy	10
2. Test istotności w funkcyjnym modelu liniowym	13
2.1. Procedura testowa	13
2.2. Formalne podstawy	15
3. Przykład zastosowania	19
A. Kod w R	21
Bibliografia	23

Wstęp

Odpowiednik testu istotności dla prostego modelu regresji = F-test (+ t-test) [patrz: artykuł]

Rozdział 1

Preliminaria

Przestrzenią funkcyjną E nazywać będziemy przestrzeń liniową funkcji z dowolnego zbioru A do zbioru B .

Definicja 1.0.1 [Ferraty, Vieu]

Zmienną losową X nazywamy **zmienną funkcjonalną** wtedy i tylko wtedy, gdy przyjmuje wartości w nieskończenie wymiarowej przestrzeni (przestrzeni funkcyjnej). Obserwację χ zmiennej X nazywamy **daną funkcjonalną** (ang. *functional data*).

Jeśli zmienna funkcjonalna X (odpowiednio obserwacja χ) jest krzywą, to zachodzi $X = \{X(t), t \in T\}$ (odp. $\chi = \{\chi(t), t \in T\}$), gdzie zbiór indeksów $T \subset \mathbb{R}$. Taką zmienną funkcjonalną możemy zatem utożsamiać z procesem stochastycznym z nieskończenie wymiarową przestrzenią stanów. W szczególności, zmienna funkcjonalna może być powierzchnią, czyli dwuwymiarowym wektorem krzywych - wtedy, analogicznie, T będzie dwuwymiarowym zbiorem indeksów tj. $T \subset \mathbb{R}^2$ - lub dowolnie wymiarowym wektorem krzywych.

W niniejszej pracy skupimy się na zmiennych funkcjonalnych przyjmujących postać krzywych.

Aby zbudować pojęcie operatora kowariancji dla zmiennych funkcjonalnych wprowadzimy niezbędne pojęcia z dziedziny operatorów liniowych.

1.1. Klasyfikacja operatorów liniowych

Niech $(\Omega, \mathcal{F}, P)$ będzie przestrzenią probabilistyczną, Ω jest zatem zbiorem scenariuszy ω , $\mathcal{F}$ jest σ -algebrą podzbiorów Ω , a P miarą prawdopodobieństwa nad $\mathcal{F}$. Dla uproszczenia zakładamy zupełność zadanej przestrzeni probabilistycznej. Rozważmy proces stochastyczny z czasem ciągłym $X = \{X_t, t \in T\}$, gdzie T jest przedziałem w $\mathbb{R}$, zdefiniowany na przestrzeni probabilistycznej $(\Omega, \mathcal{F}, P)$, taki, że $X_t(\omega)$ należy do przestrzeni funkcyjnej E dla wszystkich $\omega \in \Omega$.

W pracy rozważać będziemy zmienne funkcjonalne przyjmujące wartości w przestrzeni Hilberta.

Rozważmy ośrodkową nieskończenie wymiarową przestrzeń Hilberta H z iloczynem skalarnym $\langle \cdot, \cdot \rangle$ zadającym normę $\|\cdot\|$ i oznaczmy przez $\mathcal{L}$ przestrzeń ciągłych (ograniczonych) operatorów liniowych w H z normą

$$\|\Psi\|_{\mathcal{L}} := \sup\{\|\Psi(x)\| : \|x\| \leq 1\}.$$

Definicja 1.1.1 [Horváth, Kokoszka]

Operator $\Psi \in \mathcal{L}$ nazywamy **operatorem zwartym**, jeśli istnieją dwie ortonormalne bazy $\{\nu_j\}_{j=1}^\infty$ i $\{f_j\}_{j=1}^\infty$, oraz ciąg liczb rzeczywistych $\{\lambda_j\}_{j=1}^\infty$ zbieżny do zera, takie że

$$\Psi(x) = \sum_{j=1}^{\infty} \lambda_j \langle x, \nu_j \rangle f_j, \quad x \in H. \quad (1.1)$$

Bez straty ogólności możemy założyć, że w przedstawionej reprezentacji λ_j są wartościami dodatnimi, w razie konieczności wystarczy f_j zamienić na $-f_j$.

Równoważną definicją operatora zwartego jest spełnienie następującego warunku: zbieżność $\langle y, x_n \rangle \rightarrow \langle y, x \rangle$ dla każdego $y \in H$ implikuje $\|\Psi(x_n) - \Psi(x)\| \rightarrow 0$.

Inną klasę operatorów są operatory Hilberta-Schmidta, którą oznaczać będziemy przez $\mathcal{S}$.

Definicja 1.1.2 [Bosq]

Operatorem Hilberta-Schmidta nazywamy taki operator zwarty $\Psi \in \mathcal{L}$, dla którego ciąg $\{\lambda_j\}_{j=1}^\infty$ w reprezentacji (1.1) spełnia $\sum_{j=1}^\infty \lambda_j^2 < \infty$.

Uwaga 1.1.1 [Bosq], [Horváth, Kokoszka]

Klasa $\mathcal{S}$ jest przestrzenią Hilberta z iloczynem skalarnym

$$\langle \Psi_1, \Psi_2 \rangle_{\mathcal{S}} := \sum_{j=1}^{\infty} \langle \Psi_1(e_j), \Psi_2(e_j) \rangle,$$

gdzie $\{e_j\}_{j=1}^\infty$ jest dowolną bazą ortonormalną w H .

Powyższy iloczyn skalarny zadaje normę $\|\Psi\|_{\mathcal{S}} := \left(\sum_{j=1}^\infty \lambda_j^2 \right)^{1/2}$.

Definicja 1.1.3 [Bosq]

Operator liniowy nazywamy **operatorem śladowym** (ang. nuclear operator), jeśli równość (1.1) spełniona jest dla ciągu takiego, że $\sum_{j=1}^\infty |\lambda_j| < \infty$.

Uwaga 1.1.2 [Bosq]

Klasa operatorów śladowych $\mathcal{N}$ z normą $\|\Psi\|_{\mathcal{N}} := \sum_{j=1}^\infty |\lambda_j|$ jest przestrzenią Banacha.

Definicja 1.1.4 [Horváth, Kokoszka]

Operator $\Psi \in \mathcal{L}$ nazywamy **symetrycznym**, jeśli

$$\langle \Psi(x), y \rangle = \langle x, \Psi(y) \rangle, \quad x, y \in H,$$

oraz **nieujemnie określonym** (połowicznie pozytywnie określonym, ang. positive semidefinite), jeśli

$$\langle \Psi(x), x \rangle \geq 0, \quad x \in H.$$

Uwaga 1.1.3 [Horváth, Kokoszka]

Symetryczny nieujemnie określony operator Hilberta-Schmidta Ψ możemy przedstawić w reprezentacji

$$\Psi(x) = \sum_{j=1}^{\infty} \lambda_j \langle x, \nu_j \rangle \nu_j, \quad x \in H, \quad (1.2)$$

gdzie ortonormalne ν_j są **funkcjami własnymi** Ψ , tj. $\Psi(\nu_j) = \lambda_j \nu_j$. Funkcje ν_j mogą być rozszerzone do bazy, przez dopełnienie ortogonalne podprzestrzeni rozpiętej przez oryginalne ν_j . Możemy zatem założyć, że funkcje ν_j w (1.2) tworzą bazę, a pewne wartości λ_j mogą być równe zero.

1.2. Przestrzeń L^2

Przestrzeń $L^2 = L^2(K, \mathcal{A}, \mu)$ nad pewną przestrzenią liniową K jest zbiorem mierzalnych funkcji rzeczywistych określonych na K spełniających $\int_K x^2(t)dt < \infty$. Przestrzeń L^2 jest ośrodkową przestrzenią Hilberta z iloczynem skalarnym

$$\langle x, y \rangle := \int_K x(t)y(t)dt.$$

Tak jak zwyczajowo zapisujemy L^2 zamiast $L^2(K)$, tak w przypadku symbolu całki bez wskazania obszaru całkowania będziemy mieć na myśli całkowanie po całej przestrzeni K . Jeśli $x, y \in L^2$, równość $x = y$ zawsze oznaczać będzie $\int [x(t) - y(t)]^2 dt = 0$.

Ważną klasę operatorów liniowych na przestrzeni L^2 stanowią operatory całkowe.

Definicja 1.2.1 *Operatorem całkowym* nazywamy operator liniowy Ψ dający się przedstawić w formie

$$\Psi(x)(t) = \int \psi(t, s)x(s)ds, \quad x \in L^2,$$

gdzie ψ stanowi **jądro całkowe** operatora Ψ .

Uwaga 1.2.1 [Horváth, Kokoszka]

Operatory całkowe są operatorami Hilberta-Schmidta wtedy i tylko wtedy, gdy

$$\iint \psi^2(t, s)dtds < \infty.$$

Ponadto zachodzi

$$\|\Psi\|_{\mathcal{S}}^2 = \iint \psi^2(t, s)dtds.$$

Uwaga 1.2.2 (Twierdzenie Mercera) [Horváth, Kokoszka]

Jeśli operator spełnia również $\psi(s, t) = \psi(t, s)$ oraz $\iint \psi(t, s)x(t)x(s)dtds \geq 0$, to operator całkowy Ψ jest symetryczny i nieujemnie określony, zatem z uwagi 1.1.3 mamy

$$\psi(t, s) = \sum_{j=1}^{\infty} \lambda_j \nu_j(t) \nu_j(s) \quad \text{w } L^2(K) \times L^2(K).$$

Jeżeli funkcja ψ jest ciągła, powyższe rozwinięcie jest prawdziwe dla wszystkich $s, t \in K$ i szereg jest zbieżny jednostajnie.

1.3. Zmienne funkcyjne w L^2 . Pojęcie operatora kowariancji

Rozważmy zmienną funkcyjną $X = \{X(t), t \in T\}$ będącą krzywą ($T \subset \mathbb{R}$) jako element losowy z przestrzeni $L^2(T)$ zaopatrzonej w σ -algebrę borelowskich podzbiorów T .

Mówimy, że zmienna X jest **całkowalna**, jeśli $\mathbb{E} \|X\| = \mathbb{E} [\int X^2(t)dt]^{1/2} < \infty$.

Definicja 1.3.1 [Bosq]

Operator kowariancji scentrowanej zmiennej funkcyjnej X (tj. $\mathbb{E}X = 0$) przyjmującej wartości w przestrzeni funkcyjnej L^2 spełniającej $\mathbb{E} \|X\|^2 < \infty$ definiujemy następująco

$$C_X(x) := \mathbb{E}[\langle X, x \rangle X], \quad x \in L^2.$$

Jeśli Y jest zmienną funkcjonalną spełniającą powyższe warunki, wtedy operator kowariancji między zmiennymi X i Y przedstawiamy jako

$$C_{X,Y}(x) := \mathbb{E}[\langle X, x \rangle Y], \quad x \in L^2$$

oraz

$$C_{Y,X}(x) := \mathbb{E}[\langle Y, x \rangle X], \quad x \in L^2.$$

Operator kowariancji jest operatorem całkowym, czyli

$$C_X(x)(t) = \int c(t, s)x(s)ds, \quad \text{gdzie } c(t, s) = \mathbb{E}[X(t)X(s)].$$

Oczywistym jest, że $c(t, s) = c(s, t)$ i mamy

$$\iint c(t, s)x(t)x(s)dtds = \iint \mathbb{E}[X(t)X(s)]x(t)x(s)dtds = \mathbb{E}\left[\left(\int X(t)x(t)dt\right)^2\right] \geq 0.$$

Zatem operator kowariancji C_X jest symetryczny oraz nieujemnie określony. Wartości własne λ_j operatora C_X są dodatnie i spełniony jest warunek $\sum_{j=1}^{\infty} \lambda_j = \mathbb{E}\|X\|^2 < \infty$. C_X jest operatorem Hilberta-Schmidta (a nawet operatorem śladowym) i posiada on następującą reprezentację

$$C_X(x) = \sum_{j=1}^{\infty} \lambda_j \langle x, \nu_j \rangle \nu_j, \quad x \in L^2.$$

[już tu: estymatory operatorów kowariancji?]

1.4. Funkcjonalny model liniowy

Standardowy model liniowy dla par zmiennych skalarnych Y_n i wektorów $\mathbf{X}_n$ ($n = 1, \dots, N$), przy założeniu $\mathbb{E}Y_n = 0$, $\mathbb{E}\mathbf{X}_n = \mathbf{0}^1$, ma postać

$$\mathbf{Y} = \mathbf{X}\boldsymbol{\beta} + \boldsymbol{\varepsilon}, \tag{1.3}$$

gdzie

- $\mathbf{Y}$ jest wektorem zmiennych objaśnianych długości N ,
- $\mathbf{X}$ jest macierzą zmiennych objaśniających wymiaru $N \times p$,
- $\boldsymbol{\beta}$ jest wektorem parametrów długości p ,
- $\boldsymbol{\varepsilon}$ jest wektorem błędów losowych długości N .

[Mając dane realizacje zmiennych $\mathbf{Y}$ oraz $\mathbf{X}$ poszukiwany wektor współczynników modelu $\boldsymbol{\beta}$ znajdujemy metodą najmniejszych kwadratów.]

Poza narzuconym już założeniem o scentrowanych zmiennych losowych $\mathbf{Y}$ i $\mathbf{X}$ (tu: jedynie aby uniknąć uwzględniania wyrazu wolnego²) najważniejszymi założeniami powyższego modelu liniowego są wymagania, aby zmienna losowa $\boldsymbol{\varepsilon}$ opisująca błąd modelu również spełniała $\mathbb{E}[\boldsymbol{\varepsilon}] = 0$ oraz aby nie była skorelowana ze zmiennymi X_n).

Rozważać będziemy odpowiednik modelu liniowego dla zmiennych funkcjonalnych. Dla uproszczenia (podobnie jak wyżej) zakładamy, że zmienne objaśniane i objaśniające mają

¹przenieść tę uwagę/wytłumaczenie do przypisu?

²przenieść tę uwagę/wytłumaczenie do przypisu?

średnie równe zero. **Pełen model funkcjonalny** (ang. *fully functional model*) przyjmuje postać

$$Y_n = \Psi X_n + \varepsilon_n, \quad n = 1, \dots, N, \quad (1.4)$$

gdzie krzywe Y_n , X_n oraz nieobserwowalny błąd ε_n należą do przestrzeni Hilberta $L^2(T)$. Operator $\Psi : L^2 \rightarrow L^2$ jest ograniczonym operatorem liniowym, który w szczególności jest również operatorem całkowym, którego jądro całkowe $\psi(t, s)$ jest funkcją całkowalną z kwadratem na $T \times T$. Równość (1.4) rozumiemy zatem następująco

$$Y_n(t) = \int \psi(s, t) X_n(s) ds + \varepsilon_n(t), \quad n = 1, \dots, N.$$

[Nazwa powyższego modelu wynika z faktu, że zarówno zmienne objaśniane Y_n jak i zmienne objaśniające X_n są zmiennymi funkcjonalnymi. Niewielkim uproszczeniem są pozostałe typy funkcjonalnych modeli liniowych, tj.

- model z odpowiedzią skalarną (ang. *scalar response model*)

$$Y_n = \int \psi(s) X_n(s) ds + \varepsilon_n, \quad n = 1, \dots, N,$$

w którym tylko zmienne objaśniające X są zmiennymi funkcjonalnymi,

- model z odpowiedzią funkcyjną (ang. *functional response model*)

$$Y_n(t) = \psi(t) X_n + \varepsilon_n(t), \quad n = 1, \dots, N,$$

w którym zmienne objaśniające X_n są skalarami.]

Naturalnym problemem pojawiającym się przy funkcjonalnym modelu liniowym jest estymacja operatora Ψ ...

Rozdział 2

Test istotności w funkcjonalnym modelu liniowym

2.1. Procedura testowa

Jednym z podstawowych testów na efektywność modelu jest test istotności zmiennych objaśniających. Jak w przypadku modelu liniowego dla zmiennych skalarnych (postaci (1.3)) testuje się hipotezę o zerowaniu się wektora β , tak w przypadku funkcjonalnego modelu liniowego badamy zerowanie się operatora Ψ , tj. hipotezy

$$H_0 : \quad \Psi = 0 \quad \text{przeciw} \quad H_A : \quad \Psi \neq 0.$$

Zauważmy, że przyjęcie H_0 nie oznacza braku związku między zmienną objaśnianą a objaśniającą. Prowadzi jedynie do stwierdzenia braku zależności liniowej.

Zakładamy, że zmienna objaśniana Y_n , zmienne objaśniające X_n i błędy ε_n są scentrowanymi zmiennymi losowymi przyjmującymi wartości w przestrzeni Hilberta L^2 . Oznaczając przez X (analogicznie Y) losową funkcję o tym samym rozkładzie co X_n (Y_n) wprowadzamy operatory

$$C(x) = \mathbb{E}[\langle X, x \rangle X], \quad \Gamma(x) = \mathbb{E}[\langle Y, x \rangle Y], \quad \Delta(x) = \mathbb{E}[\langle X, x \rangle Y].$$

Przez $\hat{C}$, $\hat{\Gamma}$, $\hat{\Delta}$ oznaczamy ich estymatory, np.

$$\hat{C}(x) = \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \langle X_n, x \rangle X_n.$$

Definiujemy również wartości i wektory własne C i Γ

$$C(v_k) = \lambda_k v_k, \quad \Gamma(u_j) = \gamma_j u_j,$$

których estymatory będziemy oznaczać $(\hat{\lambda}_k, \hat{v}_k)$, $(\hat{\gamma}_j, \hat{u}_j)$.

Test obejmuje obcięcie powyższych operatorów na podprzestrzeń skończenie wymiarowe. Podprzestrzeń $\mathcal{V}_p = \text{span}\{v_1, \dots, v_p\}$ zawiera najlepsze przybliżenia X_n , które są liniowymi kombinacjami pierwszych p głównych składowych (ang. *Functional Principal Components, FPC*). Metodą głównych składowych wyznaczamy p największych wartości własnych operatora $\hat{C}$ tak, że $\hat{\mathcal{V}}_p = \text{span}\{\hat{v}_1, \dots, \hat{v}_p\}$ zawiera najlepsze przybliżenie X_n . Analogicznie $\mathcal{U}_q = \text{span}\{u_1, \dots, u_q\}$ zawiera przybliżenia $\text{span}\{Y_1, \dots, Y_N\}$.

Z równości

$$Y(t) = \int \psi(s, t)X(s)ds + \epsilon(t)$$

wynika $\Delta = \psi C$ i dla $k \leq p$ mamy

$$\psi(v_k) = \lambda_k^{-1} \Delta(v_k).$$

Stąd, ψ zeruje się na $\text{span}\{v_1, \dots, v_p\}$ wtedy i tylko wtedy, gdy $\Delta(v_k) = 0$ dla każdego $k = 1, \dots, p$. Zauważmy, że

$$\Delta(v_k) \approx \hat{\Delta}(v_k) = \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \langle X_n, v_k \rangle Y_n.$$

Skoro zatem $\text{span}\{Y_1, \dots, Y_N\}$ są dobrze aproksymowane przez $\mathcal{U}_q$, to możemy ograniczyć się do sprawdzania czy

$$\langle \hat{\Delta}(v_k), u_j \rangle = 0, \quad k = 1, \dots, p, \quad j = 1, \dots, q. \quad (2.1)$$

Jeśli H_0 jest prawdziwa, to dla każdego $x \in \mathcal{V}_p$, $\psi(x)$ nie należy do $\mathcal{U}_q$. Co znaczy, że żadna funkcja Y_n nie może być opisana jako liniowa kombinacja X_n , $n = 1, \dots, N$. Statystyka testowa powinna zatem sumować kwadraty iloczynów skalarnych (2.1). Poniższe twierdzenia prowadzą do wyznaczenia statystyki

$$\hat{T}_N(p, q) = N \sum_{k=1}^p \sum_{j=1}^q \hat{\lambda}_k^{-1} \hat{\gamma}_j^{-1} \langle \hat{\Delta}(\hat{v}_k), \hat{u}_j \rangle^2, \quad (2.2)$$

która zbiega według rozkładu do rozkładu χ^2 z pq stopniami swobody. Przy czym

$$\langle \hat{\Delta}(\hat{v}_k), \hat{u}_j \rangle = \left\langle \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \langle X_n, \hat{v}_k \rangle Y_n, \hat{u}_j \right\rangle = \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \langle X_n, \hat{v}_k \rangle \langle Y_n, \hat{u}_j \rangle$$

oraz $\lambda_k = \mathbb{E} \langle X, v_k \rangle^2$ i $\gamma_j = \mathbb{E} \langle Y, u_j \rangle^2$.

Uwaga 2.1.1 Oczywiście jest, że jeśli odrzucamy H_0 , to $\psi(v_k) \neq 0$ dla pewnego $k \geq 1$. Jednak ograniczając się do p największych wartości własnych, test jest skuteczny tylko jeśli ψ nie zanika na którymś wektorze v_k , $k = 1, \dots, p$. Aczkolwiek takie ograniczenie jest intuicyjnie niegroźne, ponieważ test ma za zadanie sprawdzić czy główne źródła zmienności Y mogą być opisane przez główne źródła zmienności zmiennych X .

Schemat przebiegu testu

1. Sprawdzamy założenie o liniowości metodą *FPC score predictor-response plots*.
2. Wybieramy liczbę głównych składowych p i q metodami *scree test* oraz *CPV*.
3. Wyliczamy wartość statystyki $\hat{T}_N(p, q)$ (2.2).
4. Jeśli $\hat{T}_N(p, q) > \chi_{pq}^2(1 - \alpha)$, to odrzucamy hipotezę zerową o braku liniowej zależności. W przeciwnym razie nie mamy podstaw do odrzucenia H_0 .

...

2.2. Formalne podstawy

Założenie 2.2.1 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Trójka $(Y_n, X_n, \varepsilon_n)$ tworzy ciąg niezależnych elementów losowych o jednakowym rozkładzie, takich że ε_n jest niezależne od X_n oraz

$$\mathbb{E}X_n = 0, \quad \mathbb{E}\varepsilon_n = 0,$$

$$\mathbb{E}\|X_n\|^4 < \infty \quad i \quad \mathbb{E}\|\varepsilon_n\|^4 < \infty.$$

Założenie 2.2.2 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Wartości własne operatorów C oraz Γ spełniają, dla pewnych $p > 0$ i $q > 0$

$$\lambda_1 > \lambda_2 > \dots > \lambda_p > \lambda_{p+1}, \quad \gamma_1 > \gamma_2 > \dots > \gamma_q > \gamma_{q+1}.$$

Twierdzenie 2.2.1 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Jeśli spełnione są H_0 i powyższe Założenia 2.2.1, 2.2.2, to $\hat{T}_N(p, q) \xrightarrow{d} \chi_{pq}^2$ przy $N \rightarrow \infty$.

Twierdzenie 2.2.2 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Przy Założeniach 2.2.1, 2.2.2 oraz jeśli $\langle \psi(v_k), u_j \rangle \neq 0$ dla pewnych $k \leq p$ oraz $j \leq q$, to $\hat{T}_N(p, q) \xrightarrow{P} \chi_{pq}^2$ przy $N \rightarrow \infty$.

Dowody...

□

Lemat 2.2.1 [Kokoszka et al. (2008)], [Bosq]

Przy powyższych Założeniach spełnione są nierówności

$$\limsup_{N \rightarrow \infty} N \mathbb{E} \|\nu_k - \hat{\nu}_k\|^2 < \infty, \quad \limsup_{N \rightarrow \infty} N \mathbb{E} \|u_j - \hat{u}_j\|^2 < \infty,$$

$$\limsup_{N \rightarrow \infty} N \mathbb{E} \left[|\gamma_k - \hat{\gamma}_k|^2 \right] < \infty, \quad \limsup_{N \rightarrow \infty} N \mathbb{E} \left[|\lambda_j - \hat{\lambda}_j|^2 \right] < \infty,$$

dla $k \leq p$ oraz $j \leq q$.

Lemat 2.2.2 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Jeśli spełnione są H_0 i powyższe Założenia, to dla $j \leq q$, $k \leq p$

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta} \nu_k, u_j \rangle \xrightarrow{d} \eta_{kj} \sqrt{\gamma_k \lambda_j},$$

gdzie $\eta_{kj} \sim N(0, 1)$. Przy czym $\eta_{k,j}$ oraz $\eta_{k',j'}$ są niezależne dla $(k, j) \neq (k', j')$.

Dowód. Przy H_0

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta} \nu_k, u_j \rangle = N^{-1/2} \sum_{n=1}^N \langle X_n, \nu_k \rangle \langle \varepsilon_n, u_j \rangle.$$

... Aby udowodnić niezależność między η_{kj} i $\eta_{k'j'}$ dla $(k, j) \neq (k', j')$, wystarczy pokazać, że $\sqrt{N}(\hat{\Delta}(\nu_k), u_j)$ i $\sqrt{N}(\hat{\Delta}(\nu_{k'}), u_{j'})$ są nieskorelowane

$$\begin{aligned} & \mathbb{E} \left[\sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\nu_k), u_j \rangle, \sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\nu_{k'}), u_{j'} \rangle \right] \\ &= \frac{1}{N} \mathbb{E} \left[\sum_{n=1}^N \langle X_n, \nu_k \rangle \langle \varepsilon_n, u_j \rangle \sum_{n'=1}^N \langle X_{n'}, \nu_{k'} \rangle \langle \varepsilon_{n'}, u_{j'} \rangle \right] \\ &= \frac{1}{N} \sum_{n, n'=1}^N \mathbb{E} [\langle X_n, \nu_k \rangle \langle X_{n'}, \nu_{k'} \rangle] \mathbb{E} [\langle \varepsilon_n, u_j \rangle \langle \varepsilon_{n'}, u_{j'} \rangle] \\ &= \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \mathbb{E} [\langle X_n, \nu_k \rangle \langle X_n, \nu_{k'} \rangle] \mathbb{E} [\langle \varepsilon_n, u_j \rangle \langle \varepsilon_n, u_{j'} \rangle] \\ &= \langle C(\nu_k), \nu_{k'} \rangle \langle \Gamma u_j, u_{j'} \rangle = \gamma_k \delta_{kk'} \gamma_j \delta_{jj'}. \end{aligned}$$

□

Przypomnijmy, że norma Hilberta-Schmidta operatora Hilberta-Schmidta S zdefiniowana jest wzorem $\|S\|_S^2 = \sum_{j=1}^{\infty} \|S(e_j)\|^2$, gdzie ciąg $\{e_1, e_2, \dots\}$ stanowi bazę ortonormalną oraz, że norma ta jest nie mniejsza od normy operatorowej, tj. $\|S\|_{\mathcal{L}}^2 \leq \|S\|_S^2$.

Lemat 2.2.3 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Przy założeniach Twierdzenia 2.2.1 mamy

$$\mathbb{E} \left\| \hat{\Delta} \right\|_S^2 = N^{-1} \mathbb{E} \|X\|^2 \mathbb{E} \|\varepsilon_1\|^2.$$

Dowód. Zauważmy, że

$$\left\| \hat{\Delta}(e_j) \right\|^2 = N^{-2} \sum_{n, n'=1}^N \langle X_n, e_j \rangle \langle X_{n'}, e_j \rangle \langle Y_n, Y_{n'} \rangle.$$

Stąd mamy

$$\begin{aligned} \mathbb{E} \left\| \hat{\Delta} \right\|_S^2 &= N^{-2} \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{n, n'=1}^N \mathbb{E} [\langle X_n, e_j \rangle \langle X_{n'}, e_j \rangle \langle \varepsilon_n, \varepsilon_{n'} \rangle] \\ &= N^{-2} \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{n, n'=1}^N \mathbb{E} \langle X_n, e_j \rangle^2 \mathbb{E} \|\varepsilon_n\|^2 \\ &= N^{-1} \mathbb{E} \|\varepsilon_1\|^2 \sum_{j=1}^{\infty} \langle X, e_j \rangle^2 = N^{-1} \mathbb{E} \|\varepsilon_1\|^2 \|X\|^2. \end{aligned}$$

□

Lemat 2.2.4 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]

Załóżmy, że $\{U_n\}_{n=1}^{\infty}$ oraz $\{V_n\}_{n=1}^{\infty}$ są ciągami elementów losowych z przestrzeni Hilberta takich, że $\|U_n\| \xrightarrow{P} 0$ i $\|V_n\| = O_P(1)$, tj.

$$\lim_{C \rightarrow \infty} \limsup_{n \rightarrow \infty} P(\|V_n\| > C) = 0.$$

Wtedy zachodzi

$$\langle U_n, V_n \rangle \xrightarrow{P} 0.$$

Dowód. Prawdziwość lematu wynika z analogicznej własności dla losowych ciągów liczb rzeczywistych i nierówności $|\langle U_n, V_n \rangle| \leq \|U_n\| \|V_n\|$. $\square$

Lemat 2.2.5 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]
Przy założeniach Twierdzenia 2.2.1, dla $j \leq q$, $k \leq p$ zachodzi

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j \rangle \xrightarrow{d} \eta_{kj} \sqrt{\gamma_k \lambda_j},$$

gdzie η_{kj} definiowane są jak w Lemacie 2.2.2.

Dowód. Na mocy Lematu 2.2.2, wystarczy pokazać

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j \rangle - \sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\nu_k), u_j \rangle \xrightarrow{P} 0. \quad (2.3)$$

Równość (2.3) wynika z

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j - u_j \rangle \xrightarrow{P} 0 \quad (2.4)$$

i

$$\sqrt{N} \langle \hat{\Delta}(\hat{\nu}_k - \nu_k), \hat{u}_j \rangle \xrightarrow{P} 0. \quad (2.5)$$

Aby udowodnić równość (2.4), zauważmy, że $\sqrt{N}(\hat{u}_j - u_j) = O_P(1)$ oraz, na mocy Lematu 2.2.3, $\mathbb{E} \|\hat{\Delta}(\nu_k)\| \leq \mathbb{E} \|\hat{\Delta}\|_{\mathcal{S}} = O(N^{-1/2})$. Stąd równość (2.4) wynika z Lematu 2.2.4... $\square$

Wniosek 2.2.1 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]
Przy założeniach Twierdzenia 2.2.1, dla $j \leq q$, $k \leq p$ zachodzi

$$\sqrt{N} \langle \hat{\lambda}_k^{-1/2} \hat{\gamma}_j^{-1/2} \hat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j \rangle \xrightarrow{d} \eta_{kj},$$

gdzie η_{kj} definiowane są jak w Lemacie 2.2.2.

Lemat 2.2.6 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka] Jeśli $\{Y_n\}_{n \geq 1}$ są elementami losowymi o jednakowych rozkładach, to zachodzi $\mathbb{E} \|\hat{\Delta}\| \leq \mathbb{E} \|Y\|^2$.

Dowód. Dla dowolnego $u \in L^2$ takiego, że $\|u\| \leq 1$, mamy

$$\|\hat{\Delta}u\| \leq N^{-1} \sum_{n=1}^N |\langle Y_n, u \rangle| \|Y_n\| \leq N^{-1} \sum_{n=1}^N \|Y_n\|^2.$$

Co ze względu na założenie, że Y_n mają jednakowy rozkład, jest równoważne tezie lematu. $\square$

Lemat 2.2.7 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]
Jeżeli spełnione jest Założenie 2.2.1, wtedy dla dowolnych funkcji $\nu, u \in L^2$

$$\langle \hat{\Delta}(\nu), u \rangle \xrightarrow{P} \langle \Delta(\nu), u \rangle.$$

Dowód. Tezę otrzymujemy korzystając z Prawa Wielkich Liczb zauważając

$$\langle \hat{\Delta}(\nu), u \rangle = \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \langle X_n, \nu \rangle \langle Y_n, u \rangle$$

oraz

$$\mathbb{E}[\langle X_n, \nu \rangle \langle Y_n, u \rangle] = \mathbb{E}[\langle \langle X_n, \nu \rangle Y_n, u \rangle] = \langle \Delta(\nu), u \rangle.$$

$\square$

Lemat 2.2.8 [Kokoszka et al. (2008)], [Horváth, Kokoszka]
Jeżeli spełnione są Założenia 2.2.1 i 2.2.2, to

$$\langle \widehat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j \rangle \xrightarrow{P} \langle \Delta(\nu_k), u_j \rangle, \quad \text{dla } k \leq p, \ j \leq q.$$

Dowód. Na mocy Lematu 2.2.7 wystarczy pokazać

$$\langle \widehat{\Delta}(\nu_k), \hat{u}_j - u_j \rangle \xrightarrow{P} 0$$

i

$$\langle \widehat{\Delta}(\hat{\nu}_k) - \widehat{\Delta}(\nu_k), \hat{u}_j \rangle \xrightarrow{P} 0.$$

Relacje te wynikają z Lematu 2.2.4 oraz Lematu 2.2.6. □

Dowód Twierdzenia 2.2.2. Wprowadźmy oznaczenie

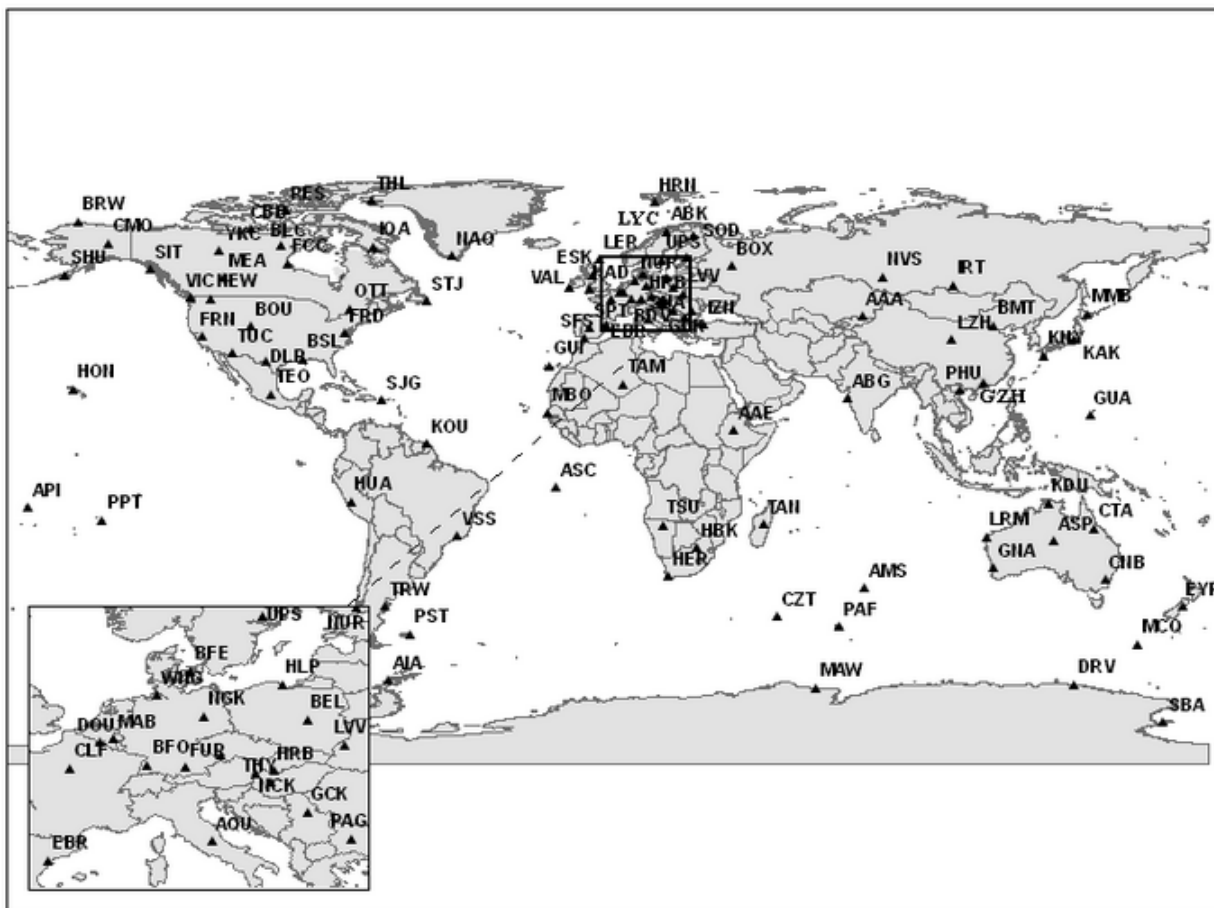
$$\widehat{S}_N(p, q) = \sum_{k=1}^p \sum_{j=1}^q \hat{\lambda}_k^{-1} \hat{\gamma}_j^{-1} \langle \widehat{\Delta}(\hat{\nu}_k), \hat{u}_j \rangle^2.$$

Na mocy Lematu 2.2.8 ... □

Rozdział 3

Przykład zastosowania

Magnetometer data... dostępne na stronie INTERMAGNET [1]

Rysunek 3.1: Mapa stacji meteorologicznych należących do programu INTERMAGNET

Korzystając z dostępnego pakietu *fda* ([R: fda])

Dodatek A

Kod w R

...

Bibliografia

- [Bosq] D. Bosq, *Linear Processes in Function Spaces*. Springer, 2000.
- [Ferraty, Vieu] F. Ferraty, P. Vieu, *Nonparametric Functional Data Analysis. Theory and practice*. Springer, 2006.
- [Horváth, Kokoszka] L. Horváth, P. Kokoszka, *Interference for Functional Data with Applications*. Springer, 2012.
- [I] INTERMAGNET <http://www.intermagnet.org/index-eng.php>
- [Kokoszka et al. (2008)] P. Kokoszka, I. Maslova, J. Sojka, L. Zhu, *Testing for lack of dependence in the functional linear model*. Canadian Journal of Statistics, 2008, 36, 207-222.
- [R: fda] J. O. Ramsay, H. Wickham, S. Graves, G. Hooker, *Package 'fda'*. On-line: <https://cran.r-project.org/web/packages/fda/fda.pdf>
- [Ramsay, Silverman] J. O. Ramsay, B. W. Silverman, *Functional Data Analysis*. Springer, 2005.